

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl: 15, Dönem: 2021/Bahar, Sayı: 28

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

YAYIN DEĞERLENDİRME

Review

Farsçada Türkçenin En Eski İzleri

Kızılözen, Cihangir (2019). *Farsçada Türkçenin En Eski İzleri*. Ankara: Akçağ Yayınları. 273 s. ISBN: 978-605-342-487-1

Orhan Baldane

Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli / Türkiye

✉ obaldane@pau.edu.tr

🆔 0000-0002-7304-2506

Atıf

Citation

Baldane, Orhan (2021). Farsçada Türkçenin En Eski İzleri. *Dil Araştırmaları*, 28: 223-231.

Başvuru

Submitted

02.05.2021

Revizyon

Revised

23.05.2021

Kabul

Accepted

23.05.2021

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2021

Farklı toplulukların birbirleriyle temas kurmaları geçmiş dönemlerden itibaren genellikle komşuluk, ticaret, göç ve savaş gibi sebeplere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu temasların sonucunda ise çeşitli düzeylerde kültürel etkileşimler meydana gelmektedir. Dil ilişkileri de bu temasların en önemli sonuçlarından biridir. Özellikle, uzun süren komşuluk bağlarının veya yöneten-yönetilen ilişkilerinin diller arasındaki alışverişin derecesini etkilemesi mümkündür. İki farklı topluluk arasındaki ilişkinin yoğun ve uzun soluklu olması ise bahsi geçen dil ilişkilerini daha karmaşık bir boyuta taşıyabilmektedir.

Türk toplulukları ve İrani topluluklar arasındaki ilişkiler bu konuya verilebilecek en iyi örneklerdendir. Hem yazılı hem de sözlü tarih verileri, bu ilişkilerin oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğu konusunda herhangi bir şüpheye yer bırakmamaktadır. Özellikle Oğuzlar gibi bazı Türk grupları yüzyıllardır kesintisiz bir şekilde İrani gruplarla bir arada yaşamaktadır. Bu durum Kâşgarlı Mahmud'un da dikkatini çekmiş ve *Dîvânu Lugâti't-Türk* (2014: 187) adlı eserinde Oğuzların Farslarla içli dışlı olduğuna vurgu yaparak bu ilişkilerin Oğuzları dil yönünden etkilediğini örnekleriyle belirtmiştir. Türkçenin İrani dillerden Farsçayla olan ilişkilerini konu edinen ilk monografik çalışma ise Ali Şîr Nevâyî'nin 15. yüzyılın sonlarında kaleme aldığı *Muhâkemtü'l-Lugateyn* (2011) adlı eserdir. Nevâyî'nin böyle bir karşılaştırma yapmaya gerek duyması, Türkçe ve Farsça ilişkilerinin bu eserin yazıldığı dönemde de yüksek seviyede olduğunu göstermektedir.

Türk toplulukları ve İrani topluluklar arasındaki en yoğun ilişkiler İran coğrafyasında gerçekteşmiştir. Bahsi geçen coğrafya, Gaznelilerin 10. yüzyılın ikinci yarısında başlayan hâkimiyetinden Fars kökenli Pehlevî Hanedanı'nın başa geçtiği 1925'e kadar genellikle Türk hükümdarlar tarafından yönetilmiştir. Son 100 yıldır ise yönetim gücü resmî olarak Farsların elinde bulunmaktadır. Buna göre yaklaşık son 1000 yıldır İrani topluluklarla Türk topluluklarının yöneten-yönetilen ilişkisi içinde olmaları söz konusudur. Ancak aşağıda da belirtileceği üzere bu son 1000 yıllık ilişki, Türk topluluklarıyla İrani topluluklar arasındaki ilişkilerin tarihinin sadece son merhalesidir.

Çok uzun bir geçmişi olan bu yoğun temasların en belirgin yansımalarını toplulukların dillerinde görmek mümkündür. Türk topluluklarıyla İrani topluluklarının dil ilişkileri de bu sebeple birçok çalışmaya konu olmuştur. Yazımızda incelenecek olan Cihangir Kızılözen'in 2019 yılında yayımlanmış *Farsçada Türkçenin En Eski İzleri* adlı eseri de konuyla ilgili yapılmış en son çalışmalardan biridir. Bu çalışmayla ilgili açıklamalara geçmeden önce Türkiye'de, Azerbaycan'da, İran'da ve Batı'da Türkçe-İrani diller ilişkisini ele alan önemli çalışmalardan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Böylece konuyla ilgili çalışmaların genel manzarasına ışık tutulacak ve Kızılözen'in çalışmasının alandaki diğer çalışmalardan farklılaşan yanlarına dikkat çekilecektir.

Türkiye'de konuyla ilgili derli toplu ilk bilgileri M. Fuad Köprülü'nün (1942) Yeni Farsçada yer alan Türkçe unsurlar üzerinde durduğu çalışmasında görmek mümkündür. Köprülü, bu çalışmasında konunun önemine işaret etmiş ve meselenin aydınlatılabilmesi için daha fazla araştırma yapılması gerektiğini belirtmiştir. Köprülü sonrasındaki önemli incelemelerden biri Tuncer Gülensoy'a (1973) aittir. Gülensoy, bu çalışmasında yaşayan Farsçadaki Türkçe ek ve kelimeler üzerinde durmuştur. İran İslâm Cumhuriyeti Büyükelçiliği tarafından Türkiye'de hazırlanmış *Ortak Kelimeler Sözlüğü Farsça-Türkçe / Türkçe-Farsça* (1989) adlı eser, iki dilde de kullanımı olan önemli sayıda kelimeyi içeren bir tür kılavuz kitaptır. 2000'li yıllardan itibaren ise Türkiye'de konuyla ilgili çalışmaların sayısında artış olmuştur. Bu dönemde Sonel Bosnalı (2004; 2007) tarafından konuyu farklı yönlerden ele alan yayınlar yapılmıştır. Yusuf Azmun'un (2007) Türkçe ve Farsça arasındaki semantik ilişkileri birçok örnek üzerinden değerlendirdiği çalışması mevcuttur. Günay Karaağaç (2008) tarafından hazırlanan *Türkçe Verintiler Sözlüğü* adlı çalışmada diğer dillerle birlikte Türkçenin

Farsçayla olan ilişkilerine de yer verilmiş ve Türkçenin Farsçaya verdiği kelimeler, ilgili maddelerde belirtilmiştir. Süer Eker (2008; 2009; 2010; 2013), Türkiye'de son dönemde bu konu üzerinde en çok duran araştırmacılardanıdır. Eker'in konuyu eş zamanlı ve art zamanlı olarak ele aldığı birçok makalesi yayımlanmıştır. Türkçenin Farsçaya olan etkilerini ele alan bir kitap Mustafa Balcı (2014) tarafından hazırlanmıştır. Farsçadaki Türkçe kelimelerin geçirdikleri ses ve anlam değişimleri Mehdi Rezaei'nin (2017) çalışmasında değerlendirilmiştir. Elmas Çokol (2019) tarafından hazırlanmış çalışmada da Türkçeden Farsçaya geçmiş kelimelerin Farsçada yaşadıkları anlam değişimleri ele alınmıştır. Okan Celal Güngör ve Esin Eren Soysal (2020) tarafından hazırlanan çalışmada ise Türkiye Türkçesindeki Farsça kelimelerde meydana gelen anlam değişimleri üzerinde durulmuştur. Türkiye'de hazırlanmış son çalışmalardan biri Navid Mohammadpour Talaei'nin (2020) Farsça ve Azerbaycan Türkçesi arasındaki kod değiştirmenin toplumdilbilimsel ve yapısal özelliklerini ele aldığı doktora çalışmasıdır. Bunların yanı sıra özellikle İran'daki Türk ağızlarıyla ilgili yapılan birçok çalışmada yer yer Türkçe-Farsça dil ilişkilerine değinilmekte ve bu ilişkiler incelenmektedir.

Azerbaycan'da Heszen Zerinezade (1962) tarafından yapılan ve Safeviler döneminde Türkçeden Farsçaya geçen kelimelerin ele alındığı çalışma oldukça önemlidir. Bu çalışma, Batı'daki çalışmalar içinde bahsi geçecek olan Gerhard Doerfer'in dört ciltlik çalışmasının ilk cildinden bir yıl önce yayımlanmış olmasıyla da dikkat çekmektedir. Bu yönüyle Türkçeden Farsçaya geçen kelimeleri kitap hacminde ele alan ilk çalışmalardan biri konumundadır. Yine Azerbaycan'da Dürdane Rehimova'nın (1998) çağdaş Farsçadaki Azerbaycan Türkçesinden alıntılarını incelediği eseri de bu konuyla ilgilidir.

Konuyla ilgili İran'da hazırlanmış kayda değer çalışmalara Adil İrşadiferd'in (2000) Fars dili ve edebiyatına Türkçeden geçen kelimelerle ilgili eseri, Ziver Hüseyinli'nin (2009) Safevî döneminde Türkçenin Farsçaya etkilerini ele aldığı doktora tezi ve Perviz Zare Şahmeresi'nin (2012) Farsça ve Arapçadaki Türkçe kelimelerle ilgili sözlüğü örnek olarak gösterilebilir. Cevat Heyet'in (2003) Türkçe ve Farsçayı mukayese ettiği ve Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilen eserini de ilk olarak İran'da yayımlandığı için bunlara ek olarak belirtmek mümkündür.

Türkçe-İranî diller ilişkisi Batı'da da birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Gerhard Doerfer (1963; 1965; 1967; 1975) tarafından hazırlanmış konuyla ilgili en geniş çaplı çalışma 1963'te ışık yüzü gören ilk cilt ile başlamış ve 1975'te yayımlanan dördüncü cilt ile tamamlanmıştır. Bu çalışmada, Yeni Farsçadaki Türkçe ve Moğolca alıntılar üzerinde geniş bir şekilde durulmuştur. Hem bu çalışmanın, hem de Doerfer'in öğrencileriyle birlikte İran'da gerçekleştirdiği diğer araştırmaların etkisiyle Türkçe ve İranî diller arasındaki ilişki Türkoloji alanının önemli konularından biri hâline gelmiştir. Doerfer'in çalışmasıyla aynı dönemde Andreas Tietze ve Gilbert Lazard'ın (1967) Anadolu Türkçesindeki Farsça unsurları ele aldıkları çalışmaları yayımlanmıştır. Filiz Kırıl'ın (1997) İran'daki Azerbaycan Türkçesinin söz dizimine Farsçanın etkilerini incelediği doktora çalışması, Lars Johanson'un (1998) Türkçe ve İranî diller arasındaki kod kopyalama konusunu ele aldığı araştırması ve Don Stilo'nun (2014) Azerbaycan Türkçesindeki İranî diller alt katmanı üzerinde durduğu makalesi konuyla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Lars Johanson ve Christiane Bulut'un

(2006) editörlüğünde hazırlanan çalışma ise Türk ve İran toplulukları arasındaki dil ve tarih etkileşimlerini konu edinen birçok araştırmayı içeren önemli bir başvuru kaynağıdır. Bunların yanı sıra John Soper'in (1987), Tourkhan Gandjei'nin (1991), John Pery'nin (1996) ve Parisa Erfani'nin (2012) çalışmaları, konuya farklı yönlerden yaklaşan dikkat çekici araştırmalardandır. Ayrıca, Stanisław Stachowski'nin (1998) Polonya'daki *Folia Orientalia* dergisinde yayımlanan Osmanlı Türkçesindeki Farsça alıntıları değerlendirdiği makalelerini de zikretmek gerekir. Seri olarak yayımlanan bu 7 makale, Mehmet Ölmez tarafından derlenip bir bütün olarak Türkiye'de yayımlanmıştır. Bahsi geçen makalelere ait toplu bir dizine de ilk defa bu yayında yer verilmiştir.

Adları geçen çalışmaların birçoğunun ortak noktası İranî dillerden Farsça'nın *Yeni Farsça* dönemiyle İran coğrafyasındaki Türkçe değişiklerinden *Azerbaycan Türkçesi*, *Halaç Türkçesi*, *Türkmen Türkçesi* ve *Kaşkay Türkçesi* üzerine yoğunlaşmış olmalarıdır.

Cihangir Kızılözen'in *Farsçada Türkçenin En Eski İzleri* adlı eseri, kendinden önceki çalışmalardan farklı olarak yazılı dönem öncesi Türkçe-İranî diller ilişkisini aydınlatmaya ve bu ilişkinin sonucunda Türkçeden alıntılanan kelimelerin günümüz Farsçasına ne şekilde ulaştığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Eser, uzun bir *Giriş* (s. 19-55) bölümüyle başlamaktadır. Bu kısımda ilk olarak Türk topluluklarının geçmişten günümüze kadar en çok İranî topluluklarla ilişki içinde olduğu vurgulanmaktadır. Türklerle İranî toplulukların ilişkilerinin tarihî süreç içinde farklı zaman ve mekânlarda gerçekleştiği de ifade edilmektedir. Yazar, bu ilişkilerin başlangıcının M. Ö. 2000 yıllarına kadar uzanmasının mümkün olduğunu söylemekte ve bu görüşüne Firdevsî'nin *Şehnâme* adlı eserini delil olarak göstermektedir. *Şehnâme*'de yer alan destanların Zerdüşterin dinî kitabı olan *Avesta* ile bağlantılı olduğunu belirten yazar, *Avesta*'nın da farklı farklı tarihî tabakalardan meydana geldiğini ve *Şehnâme*'yi ilgilendiren tabakanın M. Ö. 2000 yıllarına tarihlenen *Yaştlar* bölümü olduğunu belirtmektedir. Buna göre Türklerle İranî topluluklar arasındaki ilişki en azından 4000 yıllık bir tarihe sahiptir.

Bu uzun ilişkinin yansımalarını doğal olarak her iki topluluğun dillerinde de bulmanın mümkün olduğunu belirten yazar, bu noktada asıl meselenin hangi tarihlerde, hangi Türk topluluğuyla hangi İranî topluluğunun karşılıklı ilişkide bulunduğunun tespit edilmesi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yazar, araştırmacıların üzerinde en çok durduğu *Eski Uygur Türkçesi-Soğdca* ve *Türkçe-Farsça* ilişkilerinin Türkçe ve İranî diller arasındaki köklü ilişkilerin sadece son iki aşaması olduğunu da söylemektedir. Yazarın burada dikkat çektiği önemli bir konu da Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça ve Türkçe arasında mukayese yaptığı *Muhâkemetü'l-Lugateyn* adlı eserinin karşılaştırmalı dilbilim tarihindeki yeri ve önemidir. Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının başlatıcısı olarak kabul edilen F. Bopp'un ilgili çalışmasından 318 yıl önce yapılan bu çalışmanın değeri, Türk toplumunda anlaşılıp bu yönde çalışmalar devam ettirilseydi günümüzdeki dilbilim çalışmalarında Türkçenin daha iyi bir konuma sahip olabileceği bu bölümde yazar tarafından ifade edilmektedir.

Türkçe ve İranî diller arasındaki ilişkide etkilenen ve etkileyen dilin hangisi olduğu konusunda genel yaklaşım İranî dillerin her zaman etkileyen taraf olduğu yönündedir.

Bu görüşün yazılı kaynakların esas alınması, kültürel yaklaşım ve Altay dil ailesiyle ilgili tartışmalar olmak üzere başlıca üç sorundan kaynaklandığı ve bu sebeple tartışmaya açık olduğu yazar tarafından belirtilmektedir. Daha önceki bazı çalışmalarda ele alınan konulara ve bu çalışmalardaki bazı sorunlu meselelere değindikten sonra yazar, çalışmanın içeriği ve yöntemi hakkında açıklamalar yapmaktadır. Çalışmada hangi kelimelerin ele alınıp hangilerinin çalışma dışında tutulduğu da bu kısımda açıklanmaktadır. Buna göre iki inceleme bölümü ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi *Ön Türkçe Alıntılarda Ünsüz Değişimi*, ikincisi ise *Yazı Öncesi Eski Türkçe Alıntılarda Ünsüz Değişimi* başlığını taşımaktadır. Her iki başlık da kendi içinde *Söz Başı Ünsüz Değişimleri* ve *Söz Sonu Ünsüz Değişimleri* olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu kısımda özellikle söz sonundaki *-k>-h* ünsüz değişimiyle ilgili verilen bilgiler oldukça önemlidir. Yazar, söz sonunda *-k>-h* değişmesi tespit edilen her kelimenin bu çalışmaya dâhil edilemeyeceğini belirttikten sonra çalışmanın dışında tutulan bu tür kelimeleri 17 başlık altında açıklamıştır. Bunlardan bazılarını örneklandırmek gerekirse; *sirke* ve *kene* gibi kelimelerin sonunda bulunan ve *söylenmeyen h* olarak adlandırılan ünsüzün yer aldığı kelimeler, *govah* ve *gorüh* gibi *-k* sesinden başka sestem gelişerek *-h*'ye sahip olan kelimeler, *caddeh* ve *hileh* gibi sonu *-h* ile biten Arapça kelimeler, *âbseh* ve *kâfeh* gibi sonu *-h* ile biten Fransızca kökenli kelimeler, *dolmeh*, *kâblameh* ve *tokmeh* gibi Türkçeden alındığı açık olan kelimeler, *besendeh* ve *besteh* gibi Fars Dil Kurumu tarafından türetilmiş kelimeler, *bâzîçeh* ve *zemâneh* gibi sonu *-h* ile biten eklerden üretilen kavramlar bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Çalışmanın kapsamına giren *-h* ile biten kelimeler ise *-k* ünsüzünden geliştiği kesin olanlar ve herhangi bir kaynağa bağlanamayanlar olmak üzere iki gruptan ibarettir.

Çalışmanın yöntemiyle ilgili olarak yazarın yaptığı açıklamalar inceleme bölümündeki değerlendirmeleri anlayabilmek bakımından kayda değerdir. Buna göre çalışmada toplam 68 kelime değerlendirilmiştir. Bu 68 kelimenin tespiti ise aşama aşama gerçekleştirilmiştir. İlk olarak anlam değeri ortak ya da yakın ve tek ses birimiyle birbirinden ayrılan kelimeler saptanmış, ikinci aşamada örneklerin sayısını arttırmaya yönelik taramalar yapılmıştır. Üçüncü aşamada bulunan örneklerde ikinci bir ses değişikliği varsa bunun altında yatan sebepler üzerinde durulmuş, dördüncü aşamada tespit edilen ikililerin hangi dile ait olabileceği netleştirilmeye çalışılmıştır. Beşinci aşama olarak *Avrasyatik* ve *Alan Dilbilimi* kuramlarının dışında kalan kelimeler incelenmiş, altıncı aşamada *Hint-Avrupa* kökenli olduğu kanıtlanmamış Farsça kelimeler değerlendirilmiş, son aşamada ise Avrupa dillerinde kullanımı olmayan ancak *Altay* dillerinde geniş bir kullanım sahasına sahip olduğu tespit edilen kelimelerin köken bakımından Türkçe olduğu ve İranî dillere Türkçe üzerinden geçmiş olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkçeden İranî dillere geçen kelimelerin tarihlendirilmesi meselesine de *Giriş* bölümünde değinilmekte ve sadece tarihî kaynaklardan yola çıkılarak varılacak sonuçların yanıltıcı olabileceğinin üzerinde durulmaktadır. *Giriş* bölümünün en sonunda ise çalışmada incelenen kelimelerin listesi alfabetik sıraya göre şu şekilde verilmektedir:

*alalık, *bıyık, *bulak, *butak, *cızlık, *çakmak, *çingırak, *çubuk, *kak, *kapak, *kaymak, *kelek, *kırak, *kırık, *kır, *kırtık, *kiyak, *köynek, *kondeh, *koruk,

*köşek, *kozak, *köbeh, *kuçeh, *kureh, *kübrüg, *orak, *sarı, *sarık, *sol, *sülük, *süngük, *tamak, *tarıg, *tayak, *tek, *totıg, *yagır, *yak, *yal, *yâl, *yalmak, *yam-, *yamak, *yanak, *yapraq, *yarık, *yariq, *yaruk, *yaş, *yeg, *yiğ, *yigren-, *yön, *yul, *yum(l)ak, *yumru, *yüksek

Listedeki kelimelerden *tek, *yagır, *yal, *yâl, *yanak, *yariq ve *yön, İrani diller tarafından farklı şekillerde alıntılanmıştır.

Bu açıklamaların ardından inceleme bölümleri başlamaktadır. *Ön Türkçe Alıntılarda Ünsüz Değişimi* (s. 57-182) başlıklı bölümde ilk olarak İrani dillerin sınıflandırılmasıyla Türkçenin sınıflandırılmasının birbiriyle örtüşmediğinin üzerinde durulmaktadır. Yazar, İrani dillerle olan ilişkisine göre Türkçenin iç tasnifini *Ön Türkçe*, *Eski Türkçe* (Yazı Öncesi ve Yazı Sonrası şeklinde iki alt grup) ve *Yeni Türkçe* olmak üzere 3 grupta değerlendirmektedir. Yazarın *Ön Türkçe* terimiyle ifade ettiği dönem, İrani dillerle ilişkilerin başlamasından M. Ö. 5. yüzyıla kadar olan süreci kapsamaktadır. Hangi kelimelerin *Ön Türkçe*den İrani dillere geçmiş olabileceği hususunda ise yazar, şu 4 kıstasa başvurmuştur:

- 1- Eski dönem Hint-İran dillerine ait kaynaklarda geçenler,
- 2- Farsçada *Ön Türkçe*nin ses özellikleriyle bulunanlar,
- 3- Farsçada *Ön Türkçe*deki anlamlarıyla kullanılanlar,
- 4- İrani dillerin tüm tarihî dönemlerinde bulunmasına rağmen Avrupa dillerinden herhangi bir kelimeyle eşleşmeyenler.

Bu maddeler doğrultusunda *bıyık, *kak, *kır, *kundak, *sarık, *süngük, *tamak, *tarıg, *yagır, *yal, *yâl, *yalmak, *yam-, *yamak, *yanak, *yarık, *yariq, *yaş, *yeg, *yiğ-, *yigren, *yul, *yum(l)ak ve *yumru kelimelerinin *Ön Türkçe*den eski dönem İrani dillere geçtiği tespit edilmiştir. Daha sonra bu kelimeler *Söz Başı Ünsüz Değişimleri* (s. 63-142) ve *Söz Sonu Ünsüz Değişimi* (s. 143-182) olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Söz başındaki ünsüz değişimleriyle ilgili kısımda ilk olarak söz başında iki kelimeye denk gelinen *b->m-* sorunundan bahsedilmektedir. Sonra sırasıyla söz başında *s->z-*, *y->ç-*, *y->c-*, *y->j-*, *y->s-*, *y->z-* ve *y->n-* değişimlerinin görüldüğü kelimeler üzerinde durulmuştur. Örneklerle ilgili açıklamaların ardından incelenen kelime Türkçenin değişikleri tarafından tekrar alıntılanıyorsa onlar da belirtilmiştir. Örneğın, *Ön Türkçe*den İrani dillere geçen *yarık, *yal, *yagır ve *yâl gibi kelimeler daha sonraki dönemlerde geçirdikleri ses değişimleriyle birlikte Türkçe tarafından çare, çeşme, ciğer ve jale olarak geri alıntılanmıştır. Söz sonundaki ünsüz değişimleri kısmında ise *-k>-h* ve *-k>-n* değişimlerinin tespit edildiği kelimeler ele alınmıştır. Bu kısımda da yine Türkçe tarafından tekrar alıntılanmış kelimelerden söz edilmiştir. Örneğın, *Ön Türkçe*den İrani dillere geçen *yamak, *köbek ve *kırak gibi kelimeler daha sonraki dönemlerde pijama, kubbe ve kenar olarak Türkçeye geri dönmüştür.

İnceleme bölümünün ikinci kısmı *Yazı Öncesi Eski Türkçe Alıntılarda Ses Değişimi* (s. 183-265) başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada, Türkçenin iç tasnifinin İrani dillerle olan ilişkiler göz önünde tutularak yeniden değerlendirildiğinden yukarıda bahsedilmişti. Bu tasnife göre *Eski Türkçe* dönemi *Yazı Öncesi* (M. Ö. 5. yy. - M. S. 7. yy.) ve *Yazı Sonrası* (M. S. 7. yy. - M. S. 10. yy.) olmak üzere iki alt gruba

ayrılmaktadır. Yani, çalışmanın bu kısmında ele alınan kelimelerin yazı öncesi dönem olarak belirtilen M. Ö. 5. yüzyıl ile M. S. 7. yüzyıl arasında Türkçeden İranî dillere geçtiği savunulmaktadır. Bunun için de şu iki kıtas belirlenmiştir:

1- Orta dönem İranî kaynaklarda geçtiği hâlde Eski dönem İranî kaynaklarda tespit edilemeyenler,

2- Yeni Farsça döneminde Türkçeden alınmayan kelimelerle Ön Türkçenin ses ve anlam özelliklerini bulundurmayanlar.

Buna göre Yazı Öncesi Eski Türkçe döneminde İranî dillere şu kelimeler geçmiştir:

*alalık, *budak, *bulak, *cızlık, *çakmak, *çingirak, *çomak, *çubuk, *kapak, *kaymak, *kelek, *kırık, *kırtık, *kıyak, *koruk, *kozak, *köbek, *köçek, *körük, *köşek, *köynek, *kundag, *kübrüg, *orak, *sarığ, *sublğ, *sülük, *tamak, *tayak, *tek, *totig, *yak, *yal, *yapraq, *yaruk, *yön, *yüksek

Bu kısımda da kelimeler *Söz Başı Ünsüz Değişimleri* (s. 185-203) ve *Söz Sonu Ünsüz Değişimi* (s. 205-265) şeklinde iki başlık altında ele alınmıştır. Söz başı ünsüz değişimleri kısmında ç->z-, s->z-, y->ç-, y->s- ve y->z- değişimlerinin görüldüğü kelimeler incelenmiştir. Burada ele alınan *yaruk ve *yal gibi kelimelerin daha sonra çıra ve zülûf şeklinde geri alıntı olarak Türkçeye döndüğü belirtilmiştir. Söz sonundaki ünsüz değişimi ise sadece -k>-h şeklinde görülmektedir. Burada değerlendirilen *kapak, *kırtık, *köçek ve *körük gibi kelimelerin daha sonraki dönemlerde Türkçe tarafından tabak, hırda, köşe ve küre olarak geri alıntılındığı da yazar tarafından dile getirilmiştir.

İnceleme bölümünün ardından gelen *Kaynaklar* (s. 265-273) kısmıyla eser son bulmaktadır.

Yazar tarafından ifade edilen görüşlerin mümkün olduğunca dil verileriyle kanıtlanmaya çalışılması, eser boyunca dikkati çeken en önemli husustur. Dil ilişkilerinin ele alındığı bu eserde hareket noktasının da sadece dil olması, yazarı öznelikten olabildiğince uzak tutmuş ve aynı ölçüde nesnel olabilmesinin de önünü açmıştır. Çalışma boyunca hem Hint-Avrupa hem de Altay dillerinin tarihî ve çağdaş kollarıyla yapılan mukayeseler aracılığıyla ilgili kelimelerin Türkçeden İranî dillere geçtiği yönündeki iddialarda dilsel hiçbir şüpheye yer bırakılmamaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bakımdan yazarın Türkçeden İranî dillere geçtiğini öne sürdüğü kelimelere ve açıklamalarına yapılacak itirazlar da en az aynı derecede dilsel bir nesnellığe sahip olmalıdır. Ayrıca bu eser, Türkçe ve İranî diller ilişkisinde Türkçenin daima etkilenen dil olduğu konusundaki dil dışı kaynaklardan beslenerek öne sürülen tezlerin geçerliliğini de sorgulamaktadır. Bunlarla birlikte yazar tarafından oluşturulan teorik zemin esasında Türkçenin yazılı dönemlerinden önce dahi İranî dilleri etkileyen bir dil konumunda olduğu görülmektedir. Yazarın ele aldığı 68 kelimenin birçok farklı kavram alanına ait olması ise ilişkilerin ve etkilerin çok boyutlu olduğuna işaret etmektedir.

Türkçe ve İranî diller arasındaki ilişkilerin araştırılması sahasına kazandırdığı yeni bakış açısı ve zengin bilimsel içeriği sayesinde konuyla ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalar esnasında önemli bir başvuru kaynağı olacağını düşündüğümüz bu eserini

araştırmacıların istifadesine sunduğu için Doç. Dr. Cihangir Kızılözen'e teşekkür ederiz.

Kaynakça

- AZMUN, Yusuf (2007). "Türkçe-Farsça Semantik İlişkilerine Genel Bir Bakış". *Türk Dilleri Araştırmaları - András J. E. Bodrogligeti Armağanı*, 17: 23-82.
- BALCI, Mustafa (2014). *Türkçe-Farsça İlişkileri (Türkçenin Farsça Üzerindeki Etkilerine Dair Bir İnceleme)*. Konya: Çizgi.
- BOSNALI, Sonel (2004). "İran'da Diller İlişkisi - Diller Çatışması: Azeri Türkçesi'nin Konumu ve İşlevine Toplumdilbilimsel Bir Bakış". *Dilbilim Araştırmaları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 111-121.
- BOSNALI, Sonel (2007). *İran Azerbaycan Türkçesi - Toplumdilbilimsel Bir İnceleme*. İstanbul: Kebikeç.
- ÇOKOL, Elmas (2019). "Farsçaya Kopyalanmış Türkçe Kelimeler Üzerine Anlambilimsel Bir İnceleme". *A. Ü. DTCF Türkoloji Dergisi*, 23/2: 288-311.
- Divānu Lügāti't-Türk (Kāřgarlı Mahmud)* (2014). Haz. Ahmet Bican Ercilasun; Ziyat Akkoyunlu, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- DOERFER, Gerhard (1963; 1965; 1967; 1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-IV*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- EKER, Süer (2008). "Türk-İran Dil İlişkilerinde Divānu Lügāti't-Türk'ün Tanıklığı". *Journal of Academic Studies*, 39: 70-85.
- EKER, Süer (2009). "Türkçe-Farsça İlişkilerine Ses, Biçim ve Tümcebilgisi Düzeylerinde Eşzamanlı Genel Bir Bakış". *Essays on Turkish Linguistics*, 373-382.
- EKER, Süer (2010). "Türkçe-Farsça Dil İlişkilerinde Anlam Kopyaları Üzerine Notlar". *Sosyoloji Yazıları 1*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 197-211.
- EKER, Süer (2013). "Türk-İran Dil Temasları I (Türk-İran Dilbilimsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış)". *Bengü Belāk-Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* (Edt. Bülent Gül). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 491-500.
- ERFANI, Parisa (2012). *Azeri Morphosyntax: The Influence of Persian on a Turkic Language*. Yüksek Lisans Tezi. Burnaby: Simon Fraser University.
- GANDJEL, Tourkhan (1991). "Turkish in the Safavid Court of Isfahan". *Turcica*, XXI-XXIII: 311-318.
- GÜLENSOY, Tuncer (1973). "Yaşayan Farsça ve Arapçadaki Türkçe Kelimeler Üzerine Notlar". *İ. Ü. E. F. TÜDED*, 21: 127-157.
- GÜNGÖR, Okan Celal; SOYSAL, Esin Eren (2020). "Türkiye Türkçesindeki Farsça Kelimelerde Anlam Değişmeleri". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7/1: 141-201.
- HEYET, Cevat (2003). *İki Dilin Karşılaştırması (Mukayestü'l-Lügāteyn)* (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- HÜSEYNLİ, Ziver (2009). *Tesir-i Zebān-i Türkî der Fārsî der Neveřtehā-yi Tārihi-yi Dovre-yi Safevî*. Doktora Tezi. Tahran: Tahran Üniversitesi.
- İRŞADİFERD, Adil (2000). *Ferheng-i Vājeđān-i Türkî Der Zebān ve Edebiyyāt-i Fārsî*. Erdebil: İntişârât-ı Bağ-ı Endişe.
- JOHANSON, Lars (1998). "Code-Copying in Irano-Turkic". *Language Sciences*, 20/3: 325-337.
- JOHANSON, Lars (edt.); Bulut, Christiane (edt.) (2006). *Turkic-Iranian Contact Areas: Historical and Linguistic Aspects*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- KARAAĞAÇ, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- KIRAL, Filiz (1997). *Syntaktische Einflüsse des Persischen auf das Gesprochene Aserbajdschanisch von Iran*. Doktora Tezi. Mainz: University of Mainz.
- KÖPRÜLÜ, MEHMED FUAD (1942). "Yeni Farisîde Türk Unsurları". *Türkiyat Mecmuası*, 7: 1-16.
- Muhâkemetü'l-Lugateyn (*Alî Şîr Nevâyî*) (2011). Haz. F. Sema Barutçu Özönder. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ortak Kelimeler Sözlüğü Farsça-Türkçe / Türkçe-Farsça* (1989). Haz. İran İslâm Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- PERY, John (1996). "Persian in the Safavid Period: Sketch for an Etat de Langue". *Safavid Persia - The History and Politics of an Islamic Society* (Edt. Charles Melville). London: I. B. Tauris, 269-283.
- REHİMOVA, Dürdane (1998). *Müasir Fars Dilinde Azerbaycan-Türk Sözcükleri*. Bakü: Çenlibel.
- REZAEİ, Mehdi (2017). "Farsçadaki Türkçe Sözcüklerin Gelişim Sürecine Dair Bazı Tespitler". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14/2: 56-73.
- SOPER, John (1987). *Loan Syntax in Turkic and Iranian: The Verb Systems of Tajik, Uzbek, and Qashqay*. Doktora Tezi. Los Angeles: University of California.
- STACHOWSKI, Stanisław (1998). *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntular Sözlüğü* (Haz. Mehmet Ölmez). İstanbul: Simurg.
- STILO, Don (2014). "Further Notes on the Iranian Substratum of Azerbaijani Turkic". *Turkic Language in Iran - Past and Present* (Edt. Heidi Stein). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 271-293.
- TALAEİ, Navid Mohammadpour (2020). *Codeswitching Between Azeri and Persian: Sociolinguistic and Structural Aspects*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- TIETZE, Andreas; LAZARD, Gilbert (1967). "Persian Loanwords in Anatolian Turkish". *Oriens*, 20: 125-168.
- ZARE ŞAHMERESİ, Perviz (2012). *Ferheng-i Vâjêgân-i Dahîl-i Türkî der Zebânhâ-yi Fârsî ve Arabî*. Tahran: İntişârât-ı Tek Diraht.
- ZERİNEZADE, Hesên (1962). *Fars Dilinde Azerbaycan Sözcükleri (Sefeviler Dövrü)*. Bakü: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası.